

از راز به خرد

رساله ای در باب حقوق زنان

مطالعه تطبیقی برخی حقوق زنان در اسلام، قوانین کشور
و کنوانسیون منع هر گونه تبعیض علیه زنان

فائزه ماشعی بهرمانی

ویراستار علمی: دکتر سیمین حاجی پور ساردویی

هاشمی بهرمانی، فائزه ۱۳۴۱ - از راز به خرد: رساله‌ای در باب حقوق زنان
مطالعه تطبیقی برخی حقوق زنان در اسلام، قوانین کشور و کنوانسیون منع
هرگونه تبعیض علیه زنان / فائزه هاشمی بهرمانی. تهران: نشر کویر، ۱۴۰۰
۲۴۸ص؛ ۱۴/۵ × ۲۱/۵ س.م.

ISBN: 978-964-214-334-4

کتابنامه: ص. [۲۳۵] - ۲۴۰.

رساله‌ای در باب حقوق زنان؛ مطالعه تطبیقی برخی حقوق زنان در اسلام،
قوانین کشور و کنوانسیون منع هرگونه تبعیض علیه زنان.
حقوق زن -- جنبه‌های مذهبی -- اسلام

Women's rights -- Religious aspects-- Islam

حقوق زن -- جنبه‌های قرآنی

Women's rights -- Qur'anic teaching

Women (Islamic law)

زنان (فقه)

Women's rights – Iran

حقوق زن — ایران

رده بندی کنگره: BP۲۳۰/۱۷۲

رده بندی دیویی: ۲۹۷/۴۸۳۱

شماره کتابشناسی ملی: ۷۵۵۲۲۲۲

www.ketab.ir

از راز به خرد

رساله ای در باب حقوق زنان
مطالعه تطبیقی برخی حقوق زنان در اسلام، قوانین کشور
و کنوانسیون منع هر گونه تبعیض علیه زنان
فائزه هاشمی بهرامانی

ویراستار علمی: دکتر سیمین حاجی پور هارردویی
طراح جلد: سعید زاشکانی، امور فنی و صفحه آرایی: انتشارات کویر
لیتوگرافی، چاپ و صحافی: غزال - شمارگان: ۷۰۰ - چاپ اول: ۱۴۰۰
شابک: 978-964-214-334-4 ISBN: قیمت: ۵۳۰۰۰ تومان

نشانی: تهران، کریم خان زند، ابتدای قائم مقام فراهانی، کوی یکم، شماره ۲۰، ساختمان کویر
کد پستی: ۱۵۸۵۹۱۴۹۱۱ - تلفن: ۸۸۳۰۱۹۹۲ - ۹ و ۸۸۳۴۲۶۹۸ - نامبر: ۸۸۳۴۲۶۹۷

 Kavirbook@gmail.com KavirPublishingCo Kavir.Pub

تمامی حقوق این اثر محفوظ است. تکثیر یا تولید مجدد آن کلاً و جزئاً،
به هر صورت (چاپ، فتوکپی، صوت، تصویر و انتشار الکترونیکی)
بدون اجازه مکتوب ناشر ممنوع است

فهرست مطالب

۱۳	دیباچه.....
۱۷	فصل اول: حقوق زنان در کنوانسیون و اسلام.....
۲۰	بخش اول - کنوانسیون رفع هر گونه تبعیض علیه زنان؛ سیر تاریخی و نظری.....
۲۳	گفتار اول - پس زمینه‌های تاریخی کنوانسیون.....
۲۵	۱ - بستر خیزش از جزیره العرب تا مغرب زمین.....
۲۷	۲ - آزادی زنان پدیده‌ای در حال گسترش.....
۳۵	گفتار دوم - مبانی نظری کنوانسیون.....
۳۸	۱ - آزادی.....
۴۱	۲ - برابری.....
۴۲	۳ - ستم و تبعیض.....
۴۲	۴ - نقش سازمان ملل متحد در تحقق مفاهیم آزادی، برابری و رفع ستم.....
۴۹	۵ - سیمای زن در حقوق بشر.....
۵۲	بخش دوم - حقوق زن در اسلام.....
۵۲	گفتار اول - مبانی نظری و فقهی.....
۵۲	۱- اسلام و اندیشه مدرن.....
۵۴	۲- اصلاح‌گرایان دینی.....
۵۵	۳- بستر معنوی و عقلایی علم فقه.....
۵۵	۴- فقه؛ حافظ حقوق امت اسلامی.....
۵۷	۵- قرآن؛ اصلی‌ترین منبع شناخت.....
۵۷	۶- سنت در آزمون عقلانیت.....
۵۸	۷- اجماع؛ تجلی عقل جمعی.....
۶۰	۸- عقل در عرض کتاب، سنت و اجماع.....
۶۲	گفتار دوم - زمینه‌های فقهی نگاه قرآن به زن.....
۶۲	۱- نگاهی به آیه الرَّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاءِ.....

- الف - آیه ۳۴ سوره نساء؛ بستر ساز نگاه قرآنی به زن ۶۲
- ب - تفاسیر برآمده از آیه ۶۳
- ج - نقد تفسیر ۶۴
- ۲ - قرائتی از داستان ملکه سبا در قرآن ۶۸
- ۳ - سیمای زن در اسلام ۷۰
- بخش سوم - عقلانیت؛ گرایش اصلی فقه شیعه ۷۴
- گفتار اول - گذر از جهان بینی رازگونه به خردورزی موحدانه ۷۶
- ۱ - فقه در معرض دگرگونی ۷۷
- ۲ - انعطاف پذیری فقه ۷۸
- ۳ - اصل زمان، تکثرگرایی و روزآمدی فقه ۸۰
- گفتار دوم - فقه پویا یا اجتهاد در زمان و مکان ۸۸
- ۱ - فقه المصلحة ۹۶
- ۲ - تفکر عرفی ۱۰۰
- ۳ - مصادیق قابلیت تطور در مقررات اسلامی ۱۰۳
- الف - اجتهاد انحصاری نیست ۱۰۴
- ب - اندیشه های تأثیرگذار ۱۰۵
- ج - شیوه اجتهاد پویا ۱۰۸
- د - قابلیت و مصادیق تغییر ۱۰۹
- فصل دوم: مطالعه تطبیقی برخی مواد کنوانسیون، فقه اسلامی و قوانین کشور ۱۱۵**
- ۱ - برابری و عدالت خواهی در اسلام و حقوق بشر ۱۱۵
- ۲ - تأثیر گذاری بر قوانین از طریق رویکردهای مقایسه ای ۱۱۶
- بخش اول - دیه و قصاص ۱۱۷
- گفتار اول - ماده ۱۵ کنوانسیون ۱۱۷
- گفتار دوم - دیه و قصاص در اسلام ۱۱۷
- ۱ - تعریف دیه ۱۱۷

- ۱۲۱..... ۲- تعریف قصاص
- ۱۲۳..... ۳- نگاه قرآنی
- ۱۲۵..... گفتار سوم - دیه و قصاص در قوانین
- ۱۲۹..... گفتار چهارم - تحلیل
- ۱۲۹..... ۱- تحلیل آیات
- ۱۲۹..... الف - نسخ در آیات
- ۱۳۴..... ب - عدم تبعیض در دیه و قصاص از منظر قرآن
- ۱۴۸..... ج - تأویلات پایه آرای متکثر
- ۱۴۸..... ۲- تحلیل روایات
- ۱۵۲..... ۳- تفوق آیات بر روایات
- ۱۵۷..... ۴- تحلیل قوانین
- ۱۵۷..... الف - نقش متغیرهای اقتصادی - اجتماعی
- ۱۵۸..... گفتار پنجم - مقایسه تطبیقی، شهادت‌ها و اختلاف‌ها
- ۱۶۱..... بخش دوم - شهادت
- ۱۶۱..... گفتار اول - ماده ۱۵ کنوانسیون
- ۱۶۱..... گفتار دوم - شهادت در اسلام
- ۱۶۱..... ۱- نگاه قرآنی
- ۱۶۴..... ۲- نگاه روایی
- ۱۶۶..... گفتار سوم - شهادت در قوانین
- ۱۷۰..... گفتار چهارم - تحلیل
- ۱۷۰..... ۱- زبان‌شناسی در تعیین مذکر و مؤنث
- ۱۷۲..... ۲- زن در مفهوم غرض و جوهر
- ۱۸۲..... ۳- نقد نظریه «فراموشی»
- ۱۸۳..... ۴- مردان هم در معرض انحراف هستند
- ۱۸۴..... ۵- دلایل و توجیهات قوانین موجود
- ۱۸۴..... الف - تعبدی بودن احکام

۱۸۴	ب - نقصان ذاتی زن
۱۸۸	۶ - تحلیل روایات
۱۸۹	۷ - جدا بودن زنان از فضای عمومی
۱۹۰	۸ - آمار؛ شهادی بر نیاز به تغییر
۱۹۱	گفتار پنجم - مقایسه تطبیقی؛ شباهت‌ها و اختلاف‌ها
۱۹۳	بخش سوم - حضانت
۱۹۳	گفتار اول - ماده ۱۶ کنوانسیون
۱۹۴	گفتار دوم - حضانت در اسلام
۱۹۵	گفتار سوم - حضانت در قوانین
۱۹۶	گفتار چهارم - تحلیل
۱۹۶	۱ - تحلیل آیات
۲۰۵	۲ - لزوم تجدیدنظر در قوانین
۲۰۷	۳ - روایات؛ راه‌گشای تغییر
۲۱۰	۴ - «ولایت پدری»؛ الگوی عبرت‌آموز
۲۱۱	گفتار پنجم - مقایسه تطبیقی؛ شباهت‌ها و اختلاف‌ها
۲۱۳	بخش چهارم - تابعیت
۲۱۳	گفتار اول - ماده ۹ کنوانسیون
۲۱۳	گفتار دوم - تابعیت در اسلام
۲۱۵	گفتار سوم - تابعیت در قوانین
۲۲۰	گفتار چهارم - تحلیل
۲۲۰	۱ - تحلیل آیات
۲۲۷	۲ - تحلیل محتوایی قوانین
۲۳۰	گفتار پنجم - مقایسه تطبیقی؛ شباهت‌ها و اختلاف‌ها
۲۳۰	بخش پنجم - برابری در زندگی سیاسی
۲۳۰	گفتار اول - ماده ۷ کنوانسیون
۲۳۱	گفتار دوم - حیات سیاسی زنان در قوانین

دیباچه

خشونت علیه زنان در تمام جوامع ریشه در نابرابری جنسیتی دارد که گاهی با عامل تفاسیر اشتباه، مغرضانه یا سختگیرانه از اصول دینی تأیید و تداوم می‌یابد. خشونت علیه زنان نشان‌دهنده ارزش‌ها، قوانین و عملکردهای پدرسالارانه مردان مبتنی بر اعمال قدرت بر زنان و دختران در عرصه‌های عمومی و خصوصی است.

با وجود حاکمیت مکتب اسلام مبتنی بر عدالت در جمهوری اسلامی ایران - که زن و مرد را دارای گوهر وجودی یکسان می‌داند و در قرآن نیز به تناوب به آن اشاره شده است - و حضور علما، فقها و مجتهدان به عنوان رهبران دینی و سیاسی جامعه، ولی به دلیل آمیختگی آداب و رسوم، سنت‌ها و برداشت‌های فقهی مبتنی بر نگاه مردانه، موجبات تحقیر جایگاه زن و تضعیف برخی حقوق فردی، خانوادگی و اجتماعی او در طول قرن‌ها فراهم شده است. رخ‌نمایی این وضعیت را در صور مختلف شامل عدم اجرای صحیح قانون، تصویب قوانین مغایر با اسلام و مقاومت در مقابل تغییر و اصلاح قوانین شاهد هستیم.

از سوی دیگر، مروری بر تاریخ نهضت زنان در جهان و بررسی مصوبات سازمان ملل متحد به عنوان یک سازمان بین‌المللی عام با هدف ایجاد نظم جهانی از طریق رفع تبعیض‌ها و برقراری عدالت نشان می‌دهد که کشورهای مختلف با توجه به ساختار جامعه، فرهنگ و مذهب خود تلاش کرده‌اند در این نهضت و حرکت جهانی به نوعی سهم باشند.

یکی از مهم‌ترین معاهدات ملل متحد پیرامون تبعیض جنسیتی، کنوانسیون رفع هر گونه تبعیض علیه زنان است که سی روز از پس تودیع بیستمین سند الحاق به کنوانسیون، در ۳ سپتامبر سال ۱۹۸۱، اجرایی شد. از آن تاریخ تا کنون، بر اساس آمار منتشر شده از سوی سازمان ملل متحد، ۱۷۸ دولت به این کنوانسیون پیوستند. ۷ دولت آن را امضا کردند، ولی به تصویب مراجع قانونی خود نرساندند. از ۴۶ کشور اسلامی پیوسته به این کنوانسیون، ۱۲ کشور آن را مشروط پذیرفتند. در این میان،

جمهوری اسلامی ایران از معدود کشورهایی^۱ است که علی‌رغم شرایط و فشارهای بین‌المللی هنوز به این کنوانسیون نپیوسته است.

طبق اعتقاد راسخ و قلبی ما مسلمانان «اسلام کامل‌ترین و جامع‌ترین دین، ایدئولوژی، مکتب و پاسخگوی تمام نیازهای بشر، اعم از زن و مرد، در همه اعصار، زمان‌ها و مکان‌ها بوده و خواهد بود». بر اساس نصوص، متون و منابع معتبر، اسلام اولین دین است که به حقوق و جایگاه واقعی زن در عصر جاهلیت توجه کرده، با توجه به نقش اجتهاد در شیعه اثنی‌عشری، علمای این مذهب در تطبیق احکام و قوانین دینی با در نظر گرفتن تغییرات و تحولات مداوم و مستمر زمانی و مکانی در زندگی بشر امروز می‌بایست همواره پیشگام باشند.

از این رو، با توجه به اهمیت حقوق و جایگاه زنان به عنوان نیمی از جامعه، در این رساله به مطالعه تطبیقی پاره‌ای از مسایل حقوق زن در منابع اسلامی، قوانین جمهوری اسلامی ایران و کنوانسیون رفع هر گونه تبعیض علیه زنان پرداخته‌ام. البته به منظور پیشگیری از گستردگی غیرعلمی مقایسه تطبیقی، موضوعات و عناوین خاصی انتخاب شد.

کتاب حاضر که بر اساس پایان‌نامه‌ام در سال ۱۳۸۲ شکل گرفته، در دو فصل مبانی نظری - تاریخی و بررسی مصادیق تنظیم شده است. فصل اول پس‌زمینه‌های تاریخی و مبانی نظری کنوانسیون، جنبش‌های آزادیبخش زنان و مؤلفه‌های تشکیل دهنده کنوانسیون شامل آزادی، برابری، ستم و تبعیض و سیمای زن در حقوق بشر را ترسیم و در ادامه حقوق زن در اسلام، مبانی فقهی، آیه «الرِّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاءِ»، داستان ملکه سبا در قرآن و تشریح سیمای زن در اسلام، زمینه‌های قرآنی نگاه به زن را مورد ملاحظه قرار می‌دهد. علاوه بر این، در گذر از جهان‌بینی رازگونه به خردورزی موحدانه، انعطاف‌پذیری فقه را یادآوری و سپس ویژگی‌های فقه پویا یا اجتهاد و مصادیق آن را آورده است.

^۱ تاکنون فقط چهار کشور عضو سازمان ملل متحد شامل ایران، سومالی، سودان و تونگا به این کنوانسیون ملحق نشده‌اند.

فصل دوم به مطالعه تطبیقی در موضوعات دیه و قصاص، شهادت، حضانت، تابعیت و برابری در زندگی و حیات سیاسی می‌پردازد. هر مورد با مواد کنوانسیون، نگاه قرآنی - روایی و قوانین جمهوری اسلامی آغاز شده، با تحلیل شواهد به دست آمده، به بیان شباهت‌ها و اختلاف‌ها می‌نشیند. علی‌رغم وجود تغییرات مثبت اندکی در قوانین پس از نگارش این رساله که در جای خود به آن پرداخته خواهد شد، هنوز شکاف‌های نگران‌کننده‌ای در تضمین برابری جنسیتی و رفع تبعیض‌ها در هر دو قانون مدنی و کیفری وجود دارد که آسیب‌پذیری زنان را تشدید می‌کند.

بر خود واجب می‌دانم از همراهی جناب آقای بشیری‌راد که این پایان‌نامه را از توانایی ادبی خود بی‌نصیب نگذاشتند، از استاد گرامی جناب آقای دکتر امیرارجمند که راهنمایی پایان‌نامه را برعهده داشتند، از جناب آقای دکتر مهرپور، استاد مشاور و از سرکار خانم دکتر سیمین حاجی‌پور ساردویی که زحمت ویراستاری علمی کتاب حاضر و ارائه آن در قالبی جدید را پذیرا شدند، صمیمانه سپاسگزاری کنم. سخن را با فرود آوردن سر تعظیم در برابر اساتید و امامان جنابان آیت‌الله بجنوردی، آیت‌الله تسخیری، آیت‌الله سیدحسن مرعشی، آیت‌الله صافی، آیت‌الله هاشمی رفسنجانی، دکتر محقق داماد، دکتر فیض کاشانی و دکتر گرجی به پایان می‌برم که با طرح افکار و اندیشه‌های پویای خود در مصاحبه‌ها چراغ هدایت این اثر را برافروختند.

فائزه هاشمی بهرمانی

خرداد ۱۴۰۰